Наталія Голікова
(Дніпропетровськ)

УДК 811.161.2’373

ОКАЗІОНАЛЬНІ АНТРОПОНІМИ В ХУДОЖНЬО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІСТИКИ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

У статті досліджено літературно-художні антропоніми, що є специфічною рисою мовостилю П. Загребельного. Проаналізовано комунікативно-стилістичний потенціал власних імен осіб у сучасній прозі письменника (романи «Зло» і «Стовпо-творіння»), з-поміж яких виділено найпродуктивніші стилістеми – оказіональні антропоніми. На основі новітніх методик, використовуваних у комунікативній лінгвістиці, визначено дискурсивні особливості оказіональних антропонімів у зв’язку із взаємодією автора (адресанта) та читачів (адресатів), що є опосередкованою текстами творів. Зроблено висновки про те, що кількість ірреальних власних імен осіб, що протиставлені реальним літературно-художнім антропонімам, істотно зростає в останній період творчості П. Загребельного, що підтверджує роман «Стовпо-творіння», у якому загалом переважають комунікативно-оцінні оказіональні антропоніми.

Ключові слова: *літературно-художній антропонім, оказіональний антропонім, стилістема, дискурс, адресант, адресат.*

Постановка проблеми. Художня література як особливий феномен літературної мови здавна слугувала об’єктом мовознавчих досліджень. Усебічна характеристика стилістично маркованих одиниць різних лінгвальних рівнів, що є засобом вираження авторського світобачення в художньому творі, – одна з найважливіших проблем сучасної лінгвостилістики. Порівняно недавно увагу представників цієї науки привернули й оніми, поки що найширше опрацьовані в межах літературної ономастики – розділу мовознавства, який було виділено в окрему галузь у 70–80-х роках ХХ ст. Останнім часом з-поміж власних імен досить актуалізованою є літературно-художня антропонімія, що, на думку С. Єрмоленко, «…сигналізує про новий підхід до вивчення ономастичної лексики. Результати дослідження важливі не лише для теорії ономастики чи історії літературної мови: вони дають підстави для виділення такої стилістеми, як літературно-художній антропонім» [3, с. 120].

Сучасна лінгвостилістика, парадигма якої стала помітно багатоаспектнішою, послідовно змінює акценти у вивченні художньо-літературного тексту-дискурсу, що вможливлює розширення дослідницького поля й чіткішої внутрішньої структуризації самої науки. Прагнучи до синтетичного, узагальнювального аналізу, до виходу в коло проблем «мова і культура», «мова і людина», «мова і ситуація спілкування» [3, с. 115], лінгвостилістика активніше залучає понятійний інструментарій та методики опису мовних одиниць, зокрема й літературно-художніх антропонімів (ЛХА), що розроблені в межах новітніх галузей антропоцентричного спрямування – у комунікативній, прагматичній, когнітивній лінгвістиках тощо. Антропоніми – це не лише невід’ємний елемент форми художнього твору, а й складник мовостилю письменника, один із показників художнього образу, який з подачі автора дещо по-своєму розкривається кожному читачеві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи літературної ономастики, закладені в працях таких мовознавців, як Л. Белей, В. Калінкін, Ю. Карпенко, В. Михайлов, Т. Немировська та ін., потрібно й надалі зміцнювати, деталізуючи та розширюючи, зокрема, джерельну базу для вивчення проблеми. Незважаючи на те, що літературно-художню антропоніміку як частину ономастикону мовознавці досліджують чи не найактивніше, поки що вона лише частково опрацьована переважно в дисертаційних роботах, окремих монографіях, статтях. Сьогодні проаналізовано ЛХА багатьох (але далеко не всіх) українських письменників, зокрема Лесі Українки (Т. Крупеньова [6]), В. Винниченка (Г. Лукаш [7]), М. Хвильового (О. Усова [10]), Л. Костенко (М. Мельник [8]), В. Дрозда (Л. Шестопалова [11]), Й. Струцюка (Ж. Воробей [2]) та ін.

У поле зору мовознавців потрапили й деякі літературно-художні антропоніми, органічно вписані творчим пером П. Загребельного в тексти кількох романів. Лінгвокогнітивний потенціал

антропонімів, специфіку їх функціонування в романістиці митця 70–90-х років XX ст. дослідила, зокрема, Т. Юрченко [12]. Вважаємо, що авторський антропонімікон потребує подальшого лінгвостилістичного аналізу, а також відповідної оцінки з боку комунікативної лінгвістики, адже загальна система власних імен персонажів, репрезентована в прозовій спадщині П. Загребельного, є надзвичайно строкатою, розгалуженою й почасти контекстуально значущою. Численні ЛХА не лише естетизують, увиразнюють прозовий твір, а й виконують функцію соціального впливу на тих, хто сприймає художньо-літературний опис.

Мета статті – описати стилістичні та комунікативні особливості оказіональних антропонімів у сучасній прозі П. Загребельного**.**

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературно-художні антропоніми як найменування осіб є невід'ємним складником творів будь-якого письменника. «Коли йдеться про антропоніми художнього твору, – зауважує Т. Юрченко, – слід розрізняти вигадані імена та вигадані персонажі, оскільки вигаданому персонажу може бути присвоєне ім'я, взяте з реального життя» [12, с. 514]. Важливою ознакою мовостилю П. Загребельного є те, що автор повсякчас присвоює вигадані імена не лише вигаданим героям, а й реальним персонажам. У сучасній прозі белетриста такі оказіональні антропоніми потрібно розглядати як стилістеми, тобто стилістично марковані мовні одиниці, що реалізуються в контексті і є специфічними опорними лінгвальними знаками, форма і зміст яких точно відповідають втіленню основної ідеї та задумів письменника.

Оказіональні власні імена осіб у романістиці П. Загребельного – це дуже помітні мовленнєво-контекстуальні оніми, що наділені високим деривaційно-стилістичним потенціалом. Спираючись на теорію оказіональності як найважливішу категорію науки неології, індивідуально-авторські ЛХА, створені за незвичними або малопродуктивними деривaційними моделями, протиставлятимемо, з одного боку, неологізмам (словам, що з'являються в мові у зв'язку з потребою називання нових реалій і понять) і потенційним словам, (які є можливими лінгвальними одиницями, що виникають відомими способами лексичної деривації), а з другого – узуальним лексемам і сполукам. Крім того, розглядатимемо авторські неоантропоніми з опертям на методики комунікативної лінгвістики, зокрема дискурс-аналіз, оскільки лише в процесі взаємодії письменника (адресанта) і читачів (адресатів), опосередкованої текстом, можна певною мірою «дібратися» до авторських інтенцій стосовно стилістичної значущості тих чи тих мовних одиниць.

Поняття дискурсу в найширшому розумінні асоціюється з усіма виявами комунікації. Відзначаючи багатоаспектність його змісту та форм, представники різних наукових напрямів трактують це поняття по-різному. У нашому дослідженні спиратимемося на інтегровану дефініцію дискурсу, сформульовану К. Серажим: «…дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, що «будується» впродовж розгортання дискурсу автором та інтерпретується його слухачем або читачем [9, с. 12–13]. Писемну форму дискурсу найчастіше пов'язують із поняттям тексту, що постає як «вичерпаний», «зупинений» дискурс.

Незважаючи на відсутність безпосереднього контакту між автором і читачами, комунікативний вплив адресанта на численних адресатів є позитивним, якщо автор-письменник бездоганно володіє мовою як системою і вміє індивідуалізувати кожну лінгвальну одиницю у своєму тексті, викликаючи до неї відповідні ставлення й оцінки реципієнтів. Оказіональні антропоніми в романістиці П. Загребельного вважаємо одним із фрагментарних засобів успішної, ефективної комунікації суб'єктів, відображеної в художньо-літературному контексті. Дискурсивні ЛХА, що відзначаються творчим та індивідуальним характером, у художньо-літературному тексті набувають актуального смислу й конкретизують системне значення своїх мовних еталонів, подеколи змінюючи лексико-семантичний статус. Вони допомагають адресантові адекватно донести до адресата потрібну інформацію, викликати з боку останнього очікувану реакцію.

У кожному романі П. Загребельний моделює антропоніми по-новому. На наш погляд, ступінь оказіональності ЛХА та їх кількісний набір від твору до твору зростає. Наприклад, два сучасних романи «Зло» (1962) і «Стовпо-творіння» (2003), які розділяє сорокалітній часовий простір, цілком підтверджують нашу гіпотезу. Письменник – реаліст і патріот – протягом кількох десятків років загалом зберігає власну позицію щодо суспільного життя рідної країни, але змінює мовно-виражальні засоби (зокрема й оказіональні антропоніми) для її ідейно-контекстуального втілення.

У романі «Зло» («День для прийдешнього») П. Загребельний критикував «хрущовську забудову всієї країни примітивними п'ятиповерхівками» [4, с. 3], тому не поскупився на оказіональні назви, що завжди виникають на гребені загострених почуттів – від кохання до ненависті. Авторські неологізми влучно «б'ють у ціль», найточніше характеризують тих, хто мріяв «про нові прекрасні будови, що символізують щасливе майбуття» [4 , с. 3] радянських людей. Однак порівняно, наприклад, із різноструктурними семантико-деривaційними неолексемами (*актики-пактики, міськкрадівця, імпресіоністи-гігієністи, листоскладальник, шпаргалкоскладальник, лікарепоклонник, таблеткопоглинач, твóриво, хвалощі, пере-пере-перевірка, чепухологія, єрундознавство, наглити, окарикатурити, розгромадянити* тощо), що справляють на будь-якого читача гнітюче враження, літературно-художні антропоніми в цьому творі, навпаки, частіше виконують художньо-естетичну роль (*Косар-Косаревич, Кукулик, Кукулик-Кукуличок, Лобанчик, Танюся-Тетяночка-Таїтяночка* тощо). Прізвища з-поміж них є переважно власними іменами, взятими з реального життя (*Балабуха, Гопкало, Діжа, Жеребило, Кулябка, Мухобій, Рахуба, Скарга* тощо). Характеризуючи поведінку своїх героїв, їхній внутрішній світ, письменник інколи вдається до створення оказіональних варіантів ЛХА, наділяючи їх прозорою семантичною або деривaційною етимологією й досягаючи цим відповідного сприйняття з боку адресатів. Наприклад: *Переказували* ***Жеребилові****, що буцімто висловилася вона про його прізвище так: «Це не* ***Жеребило****, а* ***Іржебило****, від слова «іржати»* (П. Загребельний); *...став уже не просто* ***Жеребило****, а* ***Жеребилов*** *і забув про батька. Чорт з ним.* ***Жеребилов-Жеребокобилов-Жереборябокобилов*** *– сучий син!* (П. Загребельний); *Мені так страшно сьогодні за тебе, що я хотіла, щоб ти був не просто* ***Данилом****, а* ***Данилюкою, Данилярою, Данилищем*** (П. Загребельний) тощо.

Мовна канва роману «Стовпо-творіння» є цілком «затканою» оказіональними одиницями. На відміну від усіх інших творів, тут макротекст послідовно пронизують лише оказіональні антропоніми, наділені символічним змістом, що по-своєму розшифровують читачі, спираючись на власні знання та практичний досвід.

Основна ідея роману, його парадоксальний зміст, мовно-виражальний інструментарій – усе в цьому творі інноваційне. Автор повістує про те, як, «розвиваючи демократію» в державі, що живе від виборів до виборів, її керівники «зміцнюють» основи народовладдя. Один із новообраних *присидентів* (від *присідати*) втілює своє бачення державотворення в образі *стовпа* – національної ідеї й символу його народу. У зв'язку з цим відома здавна країна перетворюється на *Стовполандію* зі столицею *Стовпослав*, що розвиває свої *стовпоідеї, стовповиробництво*, приймає *стовпотуцію*, прагне до *стовбільності*, формує основи *стовпознавства* тощо.

Головна сюжетна лінія роману пов'язана з надуманим образом *стовпа*, що є персоніфікованим героєм твору. Інші ж персонажі роману «Стовпо-творіння» є прототипами реальних людей – політиків і державних службовців. Майже всі їхні імена у творі деривaційно споріднені зі *стовпом*. У такий спосіб автор вступає в «мовну гру», активно продукуючи, зокрема, оказіональні антропоніми, що є одним із проявів аномальних явищ, спостережених у мові. На думку О. Аксьонової, «мовна гра» будується за принципом навмисного використання явищ, що відхиляються від норми й усвідомлюються на фоні системи та норми. У сучасній лінгвістиці під час вивчення свідомо неправильно використаних слів усе частіше послуговуються поняттям «мовного експерименту» [1, с. 3].

«Мовна гра» зазвичай породжує нові засоби вираження певного змісту або актуалізує нове змістове наповнення слова, зберігаючи або змінюючи його звичну форму. По-різному експериментуючи з лексемою *стовп,* що пронизує ввесь текст роману, П. Загребельний моделює

розгалужене словотвірне гніздо з цією домінантою, структурно-семантичним складником якого є й оказіональні антропоніми, що набувають статусу ідіостилістем, не всі з яких утратили зв'язок з реальними людьми, у чому криється особлива «мовна гра» – розгадати ім'я прихованої особи: *Стовпоноженко, Стовполазенко, Держистовп, Стовпулія, Стовпчук, Стовпороб, Стовпововк, Стовпокамінь, Бабостовп, Стовбух, Давистовп, Стовпоклей, Стовпонюшинський, Бензостовп, Головстовп, Стовпомель, Стовпокузьма, Стовпопідштаник* тощо.

Зазвичай розгортання словотвірного гнізда з оказіональними дериватами гарантує цілісність художнього твору як супертексту. Користуючись цим прийомом текстотворення, П. Загребельний досягнув оберненого ефекту – вигадані автором антропоніми, як і інші слова з компонентом *стовп*, що мають часткове номінативне значення, викликають у читачів-адресатів негативну реакцію, що в їхньому сприйнятті постійно «рухається» від іронії до сарказму. Наприклад: *– Це мені ще більше до шмиги, – заявив присидент. – Хай отому стовпохвальцю, шо я сказав, буде національна премія, а для тебе я створю міністерство стовпо-перенайменувань, і ти в ньому – міністр. А звання:* ***Стовпоноженко*** (П. Загребельний); *– З режимами вже маємо контракти, – запевнив його* ***Стовпчук****. – Тепер тільки треба створити корпорацію «Інтерстовп», щоб усе це юридично оформити* (П. Загребельний); *– Я ще подумав, що було б добре доручити нашим прославленим історикам* ***Стовпину, Стовпію і Стовпурасу*** *написати книгу «Стовпи щастя» для розповсюдження її за кордоном, – запропонував* ***Головстовп*** (П. Загребельний) тощо.

«Мовні ігри» в романі «Стовпо-творіння» мають широкий діапазон. Крім найрозгалуженішого словотвірного гнізда оказіональних антропонімів з домінантою *стовп*, П. Загребельний для називання персонажів продукує «гендіазис» – складання двох слів, друге з яких є фонетично зміненим (*Черчілль-Перчіль, Гарібальді-Загрібальді*), звуконаслідування (*Бовть*) та ін.

Висновки дослідження та **перспективи подальших наукових розвідок** у визначеному напрямі. Отже, стилістична значущість оказіональних антропонімів істотно зростає в останній період творчості П. Загребельного, що підтверджує роман «Стовпо-творіння», у якому загалом переважають комунікативно-оцінні оніми. У подальших дослідженнях потрібно розширити теоретичну аспектологію ЛХА з опертям на антропоцентричні напрямами сучасного мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова О. Языковая игра как лингвистический эксперимент поэта [Электронный ресурс] / О. Аксенова. – Режим доступа: http:/www.levin.rinet.ru/ABOUT/Aksenova1.html
2. Воробей Ж.Ю. Особливості літературно-художньої антропонімії роману «Гучва» Й.Г. Струцюка / Ж.Ю. Воробей // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – С. 32–35.
3. Єрмоленко С.Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження / С.Я. Єрмоленко // Мовознавство, 2005. – № 3–4. – С. 112–125.
4. Загребельний Павло. Зло / Павло Загребельний. – Харків: «Фоліо», 2008. – 380 с.
5. Загребельний П. Стовпо-творіння; Кавтаклізма / П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2005. – 286 с.
6. Крупеньова Т.І. Ономастика драматичних творів Лесі Українки : автореф. дис. … канд. філол. наук / Т.І. Крупеньова. – Одеса, 2001. – 18 с.
7. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка : автореф. дис. … канд. філол. наук / Г.П. Лукаш. – Донецьк, 1997. – 17 с.
8. Мельник М.Р. Ономастикон творів Ліни Костенко : автореф. дис. … канд. філол. наук / М.Р. Мельник. – Одеса, 1999. – 18 с.
9. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / Катерина Серажим. – К. : Видавець Паливода А. В., 2010. – 352 с.
10. Усова О.О. Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового : автореф. дис. … канд. філол. наук / О.О. Усова. – Донецьк, 2006. – 17 с.
11. Шестопалова Л.Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В.Г. Дрозда) : автореф. дис. … канд. філол. наук / Л.Д. Шестопалова. – Одеса, 2006. – 18 с.
12. Юрченко Т.Г. Лінгвокогнітивний потенціал антропонімів та специфіка їх функціонування в художньому тексті (на матеріалі мови прози Павла Загребельного) / Т.Г. Юрченко // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2012. – № 1. – С. 513–518.

Голикова Н. Окказиональные антропонимы в художественно-литературном дискурсе (на материале романистики П. Загребельного).

В статье исследуются литературно-художественные антропонимы, которые классифицированы как наиболее распространенные лингвальные единицы в языке прозы П. Загребельного. Среди множества текстовых собственно-личных названий выделены специфические стилистемы – окказиональные антропонимы, показательные прежде всего для современной романистики писателя. Проанализирован коммуникативно-стилистический потенциал онимов в романах «Зло», «Столпо-творение». На основе новейших методик, используемых в коммуникативной лингвистике, определены потенциальные дискурсивные особенности окказиональных антропонимов в связи с взаимодействием автора (адресанта) и читателей (адресатов), опосредованного текстами произведений. Сделаны выводы о том, что количество ирреальных собственных названий лиц, противопоставленных реальным ЛХА, существенно возрастает в последний период творчества П. Загребельного, а в романе «Столпо-творение» преобладают коммуникативно-оценочные окказиональные антропонимы.

Ключевые слова: *литературно-художественный антропоним, окказиональный антропоним, стилистема, дискурс, адресант, адресат.*

Holikova N. Occasional Anthroponyms in Literary Discourse (based on the novels of P. Zahrebelnyi).

The article deals with the literary anthroponyms that are classified as the most widespread lingual units in P. Zahrebelnyi's prosaic language. Among numerous textual proper names specific stylistems are highlighted which are occasional anthroponyms inherent first of all to Romance philology writer. Comunicative stylistic potential of onyms is analyzed in the novels of «Zlo», «Stolpo-tvorinnya». Potential discursive peculiarities of occasional anthroponyms in their connection with interchange between of the author (the addresser) and readers (addressees), mediated by texts of the compositions are defined with the help of up-to-date techniques applied in communicative linguistics. The conclusion is made that the number of surreal proper names of persons opposed to real LAA increases greatly in the last artistic period of P. Zahrebelnyi, and communicative estimating occasional anthroponyms predominated in the novel of «Stolpo-tvorinnya».

Key words: *literary anthroponym, occasional anthroponym, stylistem, discourse, addresser, addressee.*

Вікторія Громовенко
(Одеса)

УДК: 81'42

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглядається політичний дискурс як центральне поняття політичної лінгвістики та огляд різних підходів до розуміння суті політичного дискурсу як явища суспільного життя та об'єкта лінгвістичних досліджень, аналізується широке та вузьке розуміння політичного дискурсу, його реальний та віртуальний виміри. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці використовується для позначення різних видів мовлення і мовних творів, осмислення яких має будуватися з урахуванням всієї сукупності вербальних і невербальних факторів. Незважаючи на значну увагу, яка приділяється дослідженню дискурсу взагалі, та політичному дискурсу зокрема, в цій галузі лінгвістичних досліджень не спостерігається єдності в тлумаченні цього феномена. Наше дослідження підтверджує необхідність розвитку нового напряму на межі політичної та мовознавчої наук, спрямованого на дослідження мовних явищ у політичній сфері, – політичної лінгвістики.

Ключові слова: *дискурс, політичний дискурс, політична комунікація.*

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток політичних технологій, зростаюча роль засобів масової інформації, все більша театралізація політичної діяльності сприяють підвищенню уваги суспільства до теорії та практики політичної комунікації. Політичний дискурс визначає мовну картину світу і мовну свідомість сучасного суспільства. Політичне мислення, політична